

כיכר הגיליוטינה / ד"ר בועז סנג'רו

מתי נזכה להפגנה בכיכר בעד צמצום פליליות היתר?

הסוציולוג הידוע דורקהיים תאר את הענישה הפלילית כמכשיר ליצירת סולידאריות חברתית: בני החברה מתאחדים ומוקיעים את העבריינין או הסוטה, ובכך מנסים לחזק את הנורמות המשותפות, או אפילו ליצור אותן יש מאין. "אנחנו" – הטובים, שומרי החוק, מול "הם" – הרעים, מפירי החוק. ההפגנה שנערכה השבוע בכיכר מלכי ישראל בתל-אביב כנגד עסקת הטיעון שגיבש היועץ המשפטי לממשלה הזכירה לי את הצד האפל של המהפכה הצרפתית. כיכר מלכי ישראל דמתה לרגע לכיכר הגיליוטינה. הציבור רוצה אישומים חמורים יותר; הרשעות חמורות יותר; עונשים חמורים יותר. הבו לנו את ליטרת הבשר שלנו. ואם לא ניתן לקבל את ראשו של הנשיא – הבו לפחות את ראשו של היועץ.

לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אחוז ההרשעות בעבירות "רציניות" הוא 99.8%. אפילו לא אחוז אחד של זיכויים. רק שתי עשיריות האחוז. רק שני פרומיל. רק אחד מ-500 מקרים מסתיים בזיכוי. יש גם הערכות שונות, המבוססות, למשל, על השמטת עסקות הטיעון. אך גם הן לא נופלות מ-90%. חוק העונשין הישראלי הוא חוק מפגר, ירושה רעה מאוד מהמנדט הבריטי על ארץ ישראל. אומנם לפני כעשור נחקק תיקון 39 לחוק העונשין והחלק הכללי המפגר של החוק הוחלף בחלק כללי חדש וטוב בהרבה, אך מאות העבירות שבחלק הספציפי של החוק נותרו כמעט ללא שינוי. החוק הזה מכיל הרבה יותר מדי עבירות. ההגדרות של העבירות הרבה יותר מדי רחבות (אני לא מכיר עבירה בעלת הגדרה צרה מדי). העונשים המרביים הקבועים בחוק הם מופרזים ואינם מקיימים את עיקרון הפרופורציה ואפילו לא את העיקרון הפורמאלי של הצדק (אני לא מכיר עבירה בחוק העונשין שהעונש הקבוע בה הוא נמוך ומהווה מחסום משמעותי על שיקול הדעת האינסופי של השופט). וזה עוד לא הכל. בנוסף למאות העבירות שבחוק העונשין, יש לנו מאות רבות של עבירות בחוקים אחרים. הניסיון להסדיר את כל תחומי החיים שלנו לפרטי פרטיהם דווקא באמצעות המשפט הפלילי הוא ניסיון בלתי-צליח, שנוסף לחוסר יעילותו, הוא גם בעל השלכות קשות על חירות האדם ועל איכות החיים שלנו.

במדינת ישראל יש הרבה יותר מדי הרשעות, עד כדי בנליזציה של המשפט הפלילי. כשכמעט כולם מוכתרים כעבריינים, אנו מאבדים את הסטיגמה, את הקלון שבהרשעה הפלילית. בישראל יש הרבה יותר מדי מאסרים. אומנם לא הגענו למימדים האמריקאים המבהילים – שם כחצי אחוז מהאוכלוסייה נתונה במאסר; 5% מהגברים השחורים נמצאים מאחורי סורג ובריח. אך אנו יוצאים רע מאוד בהשוואה לכל יתר המדינות המערביות. ואח"כ בוכים על הצפיפות והתנאים המחפירים בבתי-הסוהר. ומבקשים להקים בית-סוהר פרטי. בוכים וכולאים; בוכים ומפריטים.

הרבה יותר מדי מעצרים. המחוקק אומנם ניסה לצמצם את התופעה באמצעות חוק המעצרים משנת 1996. אך הצלחתו נמשכה רק חודשים ספורים, וגם לאחר צמצום עילות המעצר שבחוק, השופטים המשיכו לאשר מעצרים בסיטונות כתמול-שלשום. ואפילו יותר מתמול שלשום: כמות המעצרים הולכת וגדלה. כשהתערב המחוקק בשנת 1996, היה זה נוכח כ-40,000 מעצרים בשנה. כיום יש כבר למעלה מ-50,000, ולמעלה מ-10,000 מעצרים עד תום ההליכים – שזו רעה בפני עצמה.

אל מול תמונה קודרת זו של פליליות יתר במדינת ישראל, ניתן היה אולי לצפות למאבק ציבורי להרחבת חירות האדם, תוך העמדת היקף ההליכים הפליליים על מימדים סבירים: ביטול עבירות מיותרות, צמצום הגדרותיהן של העבירות הרחבות מדי, הנמכת העונשים המרביים שבחוק, הקטנת היקף המעצרים, הקטנת היקף המאסרים, מתן סיכויים סבירים יותר לחפים מפשע להוכיח את חפותם, ועוד. אך כשמתקיים מאבק ציבורי, הוא תמיד בכיוון של הרחבת התחום הפלילי והחמרת הענישה.

דווקא משום שדימיתי את כיכר מלכי ישראל שלנו לכיכר הגיליוטינה, ברצוני להבהיר ולהדגיש שאינני מציע להקל ראש בעבירות החמורות שבהן מדובר. הנזק הנפשי לקורבן אונס הוא כה חמור, עד כי מקובל בשיטות המשפט השונות (גם אצלנו) שאפילו שימוש בכוח קטלני על-ידי הנתקפת לשם הדיפת התוקף הוא מעשה מוצדק לחלוטין ("justification") של הגנה עצמית, העומד לא רק בדרישת הנחיצות, אלא אף בדרישת הפרופורציה. גם העבירה של מעשה מגונה, אשר נותרה במסגרת עסקת הטיעון, היא עבירה חמורה ומכוערת. אלא שהיועץ המשפטי לממשלה הגיע למסקנה שאין בענייננו – נוכח חומר הראיות – סיכוי סביר להרשעה בעבירת האונס. אינני מכיר את חומר החקירה

שבתיקן. אך אני מסתכן בניחוש שגם יולי תמיר שניצבה בכיכר הגיליוטינה ותבעה החמרה לא קראה את אלפי העמודים של חומר החקירה. ייתכן שהיועץ טעה. אנשי הכיכר ישתדלו לשכנע בכך את שופטי בג"ץ. נוכח התגייסותה החד-צדדית של התקשורת - אולי אפילו יצליחו. וגם אם על שופטי בג"ץ לא ישפיעו, ייתכן מאוד שיצליחו להשפיע על השופט שיתבקש לאשר את עסקת הטיעון. במאמר מוסגר יצוין כי גם אם נתעלם מעבירת ה"סוב יודיזה" הארכאית (פרסום פרטים על עניין התלוי ועומד בפני בית-המשפט, העלול להשפיע על הכרעתו), עדיין ספק רב אם ניתן לקיים משפט צדק באווירה ציבורית שכזו. כפי התבטא שופט בית-המשפט העליון בדימוס מישאל חשין: "התערבות התקשורת פוגעת באופן חד-משמעי בהליך השיפוטי. אם תשאלו אותי, הנשיא היום כבר הורשע - עד כדי כך, שמחר יכולים פרקליטיו לקום ולבקש למחוק את האישום משום שהייתה שפיטה, והוא הורשע כבר... שופט צריך להיות אדם-על כדי לנתק עצמו מכל מה ששמע או ראה, ולנהל משפט כמו שצריך." (YNET NEWS, 17.10.06). ואכן יש מדינות שבהן מקבלים במצב שכזה טענה של "הגנה מן הצדק", ואפילו מבטלים את כתב-האישום. כשלעצמי, הייתי רוצה לראות פעם כיכר של חירות, ההומה ממפגינים בעד הליך הוגן וזכויות חשודים ונאשמים, ולא רק מתובעי חוק וסדר, מלחמה בפשיעה, החמרת הענישה. ד"ר בועז סנג'רו הוא ראש החטיבה למשפט פלילי וקרימינולוגיה במכללה האקדמית למשפטים (רמת-גן).